

К. В. Марчук, студ.

e-mail: marchukk7206@gmail.com

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ

ЗАРОДЖЕННЯ І РОЗВИТОК НІМЕЦЬКОГО ШЕВЧЕНКОЗНАВСТВА

Твори Тараса Шевченка, відомого в усьому світі найвидатнішого українського письменника, про що свідчить і велика кількість пам'ятників у багатьох країнах світу, і широке зацікавлення його творчістю, перекладено багатьма мовами. У статті зосереджено увагу на знайомстві європейського читача з доробком Т. Шевченка на теренах Німеччини, на перекладах його творів німецькою мовою.

У статті окреслено шляхи поширення української літератури в Німеччині, виокремлено найяскравіших перекладачів творів Тараса Шевченка на ранньому етапі знайомства з українською культурою, звернено увагу на якість здійснених перекладів. Таким чином у розвідці висвітлено зародження і розвиток німецького шевченкознавства.

Ключові слова: Тарас Шевченко, німецька література, переклади, популяризація творчості.

Тарас Шевченко, мешкаючи в Петербурзі під час навчання в Академії мистецтв, заприятелював з німецькими родинами Шмідтів, Фіцтумів та Йоахімів, зробившись їхнім постійним гостем. "Ця зовсім, за висловом П. Зайцева, нова для нього товариська сфера", відмінна від "літературно-мистецької богеми" [1, с. 77] Т. Шевченкові дуже імпонувала. До того ж "у Шмідтів Шевченко організовував літературні вечори. У Фіцтумів відбувалися музичні вечори" [1, с. 77]. Тож у повісті "Художник" митець писав: "Вы замечаете, что все мои знакомые – немцы. Но какие прекрасные немцы! Я просто влюблен в этих немцев" [6, с. 185]. Така прихильність була взаємною. Тож, напевне, закономірно вже пізніше виявилася в загальнонаціональному масштабі через увагу до постаті та творчості Т. Шевченка.

У Німеччину українська література потрапляла різними шляхами. Найперше, завдяки праці німецьких діячів, котрі

проживали на території сучасної України, що входила до складу Австро-Угорщини (Буковина, Галичина і Закарпаття).

Австро-угорський уряд не був зацікавлений у поширенні культур підпорядкованих народностей. Усупереч цій політиці багато австрійських та німецьких діячів, які працювали на цих землях, знали мову й культуру народу, знайомилися з українськими піснями, літературою, перекладали їх німецькою. Серед них, наприклад, Г. Обріст, В. Умляуф, Л. Штауфе-Сімігінович, А. Бош. Також українську літературу поширювали й самі українські діячі, зокрема І. Франко, О. Маковей, О. Кобилянська, Ю. Федькович.

Окрім перекладів творів, написання праць про життя та творчість Шевченка, вони допомагали іноземним перекладачам і літературознавцям з наданням матеріалів та з порадами щодо перекладу.

Поширенням творчості Тараса Шевченка цікавилися німці та австрійці, які володіли українською мовою, цікавилися українською культурою, знали про красу української пісні. Як зауважив про німців Томас Манн у листі до свого друга Ене Д'ємері: "Penchant (схильність. – К. М.) німців до чужого і їхнє прагнення познайомитися з ним, наскільки можливо, своєю мовою, – не найгірша їхня риса. Вони завжди були найстараннішими перекладачами, і бували часи, коли вони цим значно підносили свою культуру" (переклад мій. – К. М.) [2, с. 306].

Ще один шлях, яким популяризували Шевченка, – це праці західноєвропейських діячів та їхні переклади німецькою.

Інтерес до історії України, народнопоетичної творчості її народу був основою, на якій значною мірою виросло і зацікавлення українською літературою.

Ім'я Тараса Шевченка вперше згадується в Німеччині в 1843 р. у славістичному журналі "Jahrbücher für Slawische Literatur, Kunst und Wissenschaft" ("Щорічники слов'янської літератури, мистецтва і науки"), що виходив у Лейпцигу за редакцією Йоганна Петера Йордана. Тут містилася коротка бібліографічна звітка про видану 1841 р. у Петербурзі поему Шевченка "Гайдамаки". Цю першу згадку можна вважати початком німецького шевченкознавства.

У наступному номері журналу були вміщені короткі відгуки про альманах "Молодик", де згадується Шевченко.

У статті "Ein russisches Dichterleben" ("Життя російського письменника"), надрукованій 1862 року в лейпцизькому журналі "Die Gartenlaube" ("Альтанка") подаються стислі біографічні відомості про Тараса Шевченка; ця стаття є своєрідним відгуком на смерть українського поета.

Зачинателем німецької шевченкіани можна вважати Йоганна Георга Обріста (1843–1901), австрійського поета. 1870 р. у Чернівцях вийшла праця "Тарас Григорович Шевченко, український поет. Нарис життя з додатком його поезій у вільному перекладі Й. Георга Обріста". За свідченнями самого автора, він користувався деякими матеріалами польського дослідника творчості Шевченка – Гвідо Баттальї, використовував збірку українських народних пісень у перекладі Ф. Бодештета, задля порівняння цих пісень із поезією Шевченка; також у своїй праці він використовував прозові підрядкові переклади, зроблені С. Воробкевичем та іншими буковинцями на його прохання.

Матеріалів на той час було небагато, але Обріст намагався використати все, що йому було доступно, аби досягнути історію України, зрозуміти її народ та його літературу. Як він зауважив, поезію Шевченка можна назвати "сестрою народної пісні" [4, с. 172]. Також його книжка цікава й тим, що доповнена коментарями перекладача до деяких творів Тараса Шевченка.

Перекладати твори, не знаючи мови оригіналу, було надзвичайно важкою справою, але основною метою Обріста було познайомити німецького читача з видатним українським письменником. Понад усе він прагнув своїми перекладами зацікавити та залучити до праці професійних німецьких перекладачів, літературознавців, письменників.

Складність перекладу творів Тараса Шевченка полягала й у використанні письменником церковнослов'янizmів, а також у відмінностях української та німецької мов, неспроможності перекладати деякі слова німецькою, бо таких слів німецька мова просто не мала. Наприклад, такі рядки, як:

Хто се, хто се по сім боці

Чеше косу? Хто се?..

Хто се, хто се по тім боці
Рве на собі коси?..
Хто се, хто се?.. [5, с. 133]

– у перекладі Обріста звучать так:

Wer dies, wer dies
Wer auf dieser Seite kämmt das Haar, wer ist das, wer das?
Wer auf jener Seite reißt sich aus die Flechten, wer das?
Wer das?.. [3, с. 54]

Як зазначила Я. Погребенник, «перекладач відчував всю складність передачі німецькою мовою балади "Утоплена", її багатий народнопоетичний зміст, тонкі музичні алітерації...» [3, с. 54].

Однак це були перші спроби перекласти Шевченка німецькою, відтак головне завдання полягало в тому, щоб зацікавити, популяризувати творчість українського автора, із чим Обріст чудово впорався.

Наступним перекладачем Шевченка став Віктор Умляуф фон Франквель. Він першим спробував перекласти поему "Кавказ". Разом зі вступною статтею поема була опублікована в тижневику "Magazin für die Literatur des In und Auslander" ("Журнал вітчизняної та зарубіжної літератури"). Його головною метою було зробити переклад, у якому ритміка і римування відповідали б оригіналу.

В. Умляуф був знайомий з українськими народними піснями. Для роботи він використав львівське двотомне видання "Поезії Тараса Шевченка" (1867), за яким подав автобіографію митця, а також текст поеми "Кавказ", надрукований у лейпцизькій збірці "Новые стихотворения Пушкина и Шевченко" 1859 р.

Оскільки це була перша спроба перекладу поеми, то тут також містяться певні неточності, викривлення змісту. Яскравим прикладом є цей уривок:

Споконвіку Прометей
Там орел карає [5, с. 272],

який був перекладений таким чином:

Dort schon seit Prometheus' Zeiten
Laut der Adler kreischt [3, с. 65].

Тобто: "Там з часів Прометея орел кричить", таким чином не вказано на головну суть посилу Тараса Шевченка, на те, що Прометея орел знищував фізично, що є дуже важливим, адже під образом Прометея мається на увазі поневолений народ.

Загалом у перекладача траплялося доволі багато помилок, але Віктор Умляуф однозначно здійснив величезний крок уперед у вивченні творчості Тараса Шевченка, зробивши свій внесок у німецьке шевченкознавство.

Австрійський письменник Карл Еміль Француз (1848–1904) цікавився фольклором, зокрема українською піснею. Про неї він писав так: "Народна пісня українців – це те найпрекрасніше і найблагодатніше, що створила душа народу. Вона не має собі рівних серед інших слов'янських народів; українська народна пісня перевищує більшість пісень своєю ніжністю, багатством та глибиною почуттів, а за мелодійністю та чисельністю вона займає перше місце" [3]. Це захоплення допомогло йому краще зрозуміти творчість Тараса Шевченка.

Серед його визначних праць про видатного українця можна назвати статтю "Українці та їх співець" (1877), в якій він наголошує про переслідування Шевченка і його творчості царизмом; дослідження "Тарас Шевченко", опубліковане в збірці "Vom Don zu Donau" ("Від Дону до Дунаю") 1878 р.; статтю "Українські поети" 1889 р. в журналі "Die Nation".

Він подав відомості про перші переклади Шевченка, серед яких переклади згадуваних Обріста та Умляуфа, здійснив першу в німецькому літературознавстві спробу згрупувати твори Кобзаря за певними тематичними циклами, виділивши чотири групи: політична поезія, соціальні жанрові картини, історичні балади та епічні твори, ідилічні пісні про природу і кохання.

К.-Е. Француз спробував докладніше викласти біографію поета. Він залучав автобіографічні матеріали самого Шевченка, критичну та мемуарну літературу, наприклад, праці Костомарова, мав змогу використовувати перше позацензурне зібрання творів у двох томах 1867 р.

Ще однією визначною постаттю, яка працювала над перекладами творів Шевченка можна назвати Юлію Віргінію (1878–1942).

Вона не володіла українською мовою, творчістю Шевченка зацікавилася за посередництвом Артура Зеліба. Ю. Віргінії вдалося ширше, ніж її попередникам, представила творчість Тараса Шевченка. Свої перші переклади вона надрукувала у збірнику "Freiheit und Arbeit" ("Свобода і праця") 1910 р. (м. Лозанна). Її збірка "Ausgewählte Gedichte" ("Вибрані вірші") вперше познайомила читачів з такими творами, як "Єретик", "Сон" ("На панщині пшеницю жала"), "Мені тринадцятий минало", "За сонцем хмаронька пливе", "Сестрі", "Огні горять, музика грає", "Ой чого ти почорніло". Загалом вона переклала 30 віршів та поем, і поділила їх на три групи: написані до заслання (10 віршів і поем), поезія періоду заслання (16 поезій) і остання – період після заслання (4 твори).

У її перекладах можна побачити цікаві словотвори, наприклад, "в широкий пустині" – in der Wüstenöde, у творі "Іван Підкова" – Saporoger (запорожець) [7, с. 40], Dnjiprmündung (Дніпровський лиман) [7, с. 42], Scharpa (шапка) [7, с. 43].

Юлії Віргінії вдалося втілити задум Обріста зацікавити європейського читача творчістю Тараса Шевченка.

Значний внесок у поширенні доробку Шевченка здійснили і Артур Зеліб, який опублікував у швейцарській пресі багато статей про українську літературу, свої переклади творів Шевченка (серед них і повість "Художник"), і Альфред Єнсен, шведський історик, який написав монографію "Taras Schewtschenko ein ukrainisches Dichterleben. Literarische studie" ("Тарас Шевченко – життя українського поета. Літературознавче дослідження"), і Альфред Курелла, який доклав зусиль у виданні "Кобзаря".

Не можна оминати увагою і українських діячів, які зробили величезний внесок у популяризацію українського пророка за межами України. Про зв'язок Тараса Шевченка з Німеччиною писав І. Франко ("Шевченко в німецькій одязі", 1904, "Шевченко по-німецьки", 1911).

Ще у 60-ті роки XIX ст. Сидір Воробкевич поширював поезію Шевченка на Буковині. Кесар Білиловський у 70-ті роки XIX ст. перекладав вірші митця, паралельно робив переклади з німецьких поетів, щоби ознайомити з ними українського читача. Над

перекладами працювали К. Климкович, П. Скобельський, Ю. Федькович, О. Кобилянська та багато інших українців.

Варто згадати й про переклади С. Шпойнаровського, серед яких, щоправда, були і слабкі, однак, за визнанням І. Франка, йому вдалося на належному рівні перекласти "Наймичку" та вірш "Муза".

Відіграв помітну роль у популяризації доробку Т. Шевченка і український місячник "Ukrainische Rundschau", який виходив німецькою мовою (до 1905 року називався "Ruthenische Revue"). Тут І. Франко опублікував переклади таких творів, як "Заповіт", "І небо невмите, і заспані хвилі". Німецькі письменники та критики співпрацювали з українськими, про це свідчить праця над журналом "Die Gesellschaft".

Згодом побачили світ праці Івана Труша про Шевченка-художника німецькою мовою та Костя Широцького про гравюри Шевченка.

Отже, шляхи поширення творчості Шевченка в німецькомовному світі були непростими. До праці долучалися як німецькі та австрійські літератори, перекладачі, так і українські, західноєвропейські. І завдяки їхнім спільним зусиллям та важкій праці українська література ставала відома світу, нею починали цікавитися, досліджувати. Заявити про себе було надзвичайно важливою справою, адже українська література гідна того, аби про неї знав увесь світ.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Зайцев П. Життя Тараса Шевченка. 2-е вид. К.: Обереги, 2004. 480 с.
2. Манн Томас. Письма. М.: Наука, 1975. 463 с.
3. Погребенник Я. Шевченко німецькою мовою. К.: Вид-во "Наукова думка", 1973. 300 с.
4. Шевченко і світ. Збірник. К.: Дніпро, 1989. 316 с.
5. Шевченко Тарас. Кобзар. К.: Вид-во "Дніпро", 1974. 623 с.
6. Шевченко Тарас. Твори в 5 т. Т. 4. К.: Дніпро, 1978. 411 с.
7. Julia Virginia. Taras Schewtschenko. Ausgewählte Gedichte. 1911. 112 с.

REFERENCES

1. Pohrebennyk Ya. Shevchenko nimetskoiu movoiu. K: Naukova dumka, 1973. 300 s. (in Ukrainian).
2. Taras Shevchenko. Kobzar. K: Dnipro, 1974. 623 s. (in Ukrainian).
3. Tomas Mann. Pysma. M.: Nauka, 1975. 463 s. (in Russian).
4. Taras Shevchenko. Tvory v 5 t. T. 4. K.: Dnipro, 1978. 411 s. (in Ukrainian).

5. Shevchenko i svit. Zbirnyk. K.: Dnipro, 1989. 316 s. (in Ukrainian).
6. Julia Virginia. Taras Schewtschenko. Ausgewählte Gedichte. 1911. 112 s. (in German).

Стаття надійшла до редакції 20.04.23

K. V. Marchuk, Student

e-mail: marchukk7206@gmail.com

Taras Shevchenko Kyiv National University, Kyiv

THE ORIGIN AND DEVELOPMENT OF GERMAN TARAS SHEVCHENKO SCIENCE

Taras Shevchenko is a writer who is known throughout the world. His works have been translated into many languages. However, the article focuses on the spread of Taras Hryhorovych's work in Germany, translations of his works into German.

The article is devoted to the study of influence of Taras Hryhorovych on German culture, mainly literature.

The main ways of spreading Kobzar's work were highlighted in the article.

The first way was the spread through the work of German figures who lived in the territory of modern Ukraine. Interest in Taras Shevchenko also grew because of the Germans' love for the beauty of folk songs.

Ukrainian figures also contributed to the spread of the artist's works. They made linear prose translations, provided materials, and helped in every way.

The first mention of Shevchenko in Germany dates back to 1843. The magazine included a brief bibliographic information about Shevchenko's poem "Haidamaky". This first mention can be considered the beginning of German Shevchenko studies.

Georg Obrist was the first translator of Taras Shevchenko's works. His goal was not to provide the best possible translation, but above all to interest professional translators and literary critics.

Victor Umlauf von Frankvel, K.-E. Franzos and Yulia Virginia continued to work on translations and were significantly ahead of their predecessor.

The article examines the achievements and shortcomings of Shevchenko's German translations. The general interest in the work of the Ukrainian writer was studied.

The ways of spreading his creativity were not easy. Both German and Austrian writers and translators, as well as Ukrainian and Western European writers, joined the work. And thanks to their joint efforts and hard work, Ukrainian literature became known to the world.

Keywords: Taras Shevchenko, Germany, German literature, translations, Kobzar.